

İSTANBUL TERSANESİNDE BULUNAN BİR LÂHİT VE BİR İSTANBUL LÂHİTLER GRUPO HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

ARİF MÜFİD MANSEL

1. BİR VESİKA VE BİR LÂHİT

Bundan takriben on sene önce bir gün Topkapı Sarayı Müzesi müdürü sayın dostum Tahsin Öz'ü makamında ziyaret ettiğim esnada bana o zamanlar tasnif edilmekte olan saray arşivinden, antik bir eserden bahsetmesi dolayısıyla, dikkat nazarlarını çekmiş olan bir vesika gösterdi. Bu vesikada Haliç Tersanesinde bir inşaatta toprak altından çıkmış olan bir lâhit bahis mevzuu ediliyor, lâhidin kısa bir tarifi yapıldıktan sonra grekçe kitabelerinin arap harfleri ile transkripsiyonu veriliyor, lâhit ve sahipleri hakkında bir takım mütalâalar yürütülüyordu. Bu vesika Tersanede yapılan keşif üzerine saraya takdim edilmiş bir rapor mahiyetinde idi; fakat hiçbir tarih ihtiva etmiyordu. Yirmiüç satırlık bir yazı ihtiva eden bu enteresan raporun bir fotokopisini Tahsin Öz'den rica ettim. Kısa bir müddet sonra bana fotokopiyi göndermek lütfunda bulundular. Kendilerine burada teşekkür etmeği borç sayarım. Faksimilesini res. 1 de dercettiğim bu raporda aynen şöyle denilmektedir:¹

“Tersâne-i âmire'de müceddeden inşâ olunan Çeşmler divârının hafr-i esâsı esnâsında zuhûr eden mermer sandûkanın üzeri küşâd olundukta | derûnunda bulunan izâm-ı insânîye mu'âyene olunub sandûka-i mezkûrenin hâricinde resm-i rûmânî kadîm üzere yazular ve kisveleri | arab misillû ihrâm olarak hâkk ve tasvir olunmuş olan sûretler rum milleti okur yazarlarına irâ'e olundukta Kalayırık

¹ Bu vesikanın lâtin harfleri ile transkripsiyonunun yapılması hususunda benden değerli yardımlarını esirgemeyen Prof. Cavid Baysun'a teşekkür etmeği bir vecibe sayarım. Keza kitabelerin estampajlarını ve İstanbul Arkeoloji Müzesindeki lâhitlere dair bana notlarını veren mezkûr müze asistanlarından bay Nezih Fıratlı'ya, bazı lâhitler ve kitabelerinin resimlerini itina ile çizen Edebiyat Fakültesi arkeoloji asistanı Y. Mimar Mübin Beken'e ve fotoğraf uzmanı Aziz Albek'e teşekkürlerimi sunarım.

İreklandiyos | Matrodores İreklogondos Matro Fofova Eyiura Rufos nâmun dört nefer rum meliklerinin esâmî ve sûretleri olub | Patrikhane'den celb olunan rûmiyü'l-ibâre tarih tercemesinde mûmâ-ileyh Kalayırık Afrika melikinın oğlu ve Tunus kal'asının | bânisi olub Kostantinîye ahalisinin bâ-arz-u mahzar istid'âlarına milâd-ı işeviyenin altı yüz on tarihinde | Afrika tarafından vâfir asker ile gelüb Kostantinîye şehrini Fogo nâm bir zâlim kiral yedinden gasb ve kiral-ı mersûmu îdam ve sandalisine | ku'ûd etmiş ve otuz bir sene müddet icrây-ı ahkâm-ı saltanat eylemiş ise de müddet-i mezkûrenin yirmi senesini din-i nasârâ ve kusur | on bir senesini putperest âyini üzere imrâr ederek ömrü dahi seksen bir seneye muntehi oldukda ihtübâs-ı idrâr marazından fevt | olmuş olub ol tarihde Hasköy tarafları mesîre ve nüzhet-gâh-ı âlî ve Tersane-i âmire tarafları ormanlık ve nâ-makbûl | mahâl olduğundan putperestliği için mahâll-i mezbûre defn olduğuna muharrer ve mastûr ise de yine rum tarihlerinden terceme olunarak | Hezâr-fen Mehmed Efendi merhumun te'lif-kerdesi olan Tarihde mersûm Fogo'nun kaatili olan kiral Arabların Herkil dedikleri | kayser olduğu ve nâme-i nâmî-i Cenab-ı risâlet-penâhî ashâb-ı kirâmdan Dihye bin Halife-i Kelbî hazretleri vesâtetiyle kiral-ı mersûma | vürûd etmiş ve Acem meliki Perviz ile vuku'bulan muharebede nâil olduğu galebeye mebni الم غلبت الروم âyet-i kerîmesi | şeref-sudûr eylemiş idüğü münderic olduğundan başka Siyer-i Halebî tercemesiyle Nâbî merhumun Zeyl-i Siyer'inde kirâl-ı mersûm | kabûl-i islâm edüb kavminin havfinden izhar edemediği muharrer idüğü ve kirâl-ı mersûmun fevtinden sonra oğlu Matrodores | İreklogondos dört mâh müddet kiral olub üvey-vâlidesi patrik ile ittifak edüb tesmîm eyledikte mersûmenin sulbî oğlu kiral | olmuş ve mersûme dahi bi'l-vekâle icrây-ı ahkâm-ı saltanat eylediğini kavmi hazm edemeyüb mersûme ile oğlunu saltanattan | ferâgat ettirüb yerine karındaşını kiral etmiş oldukları dahi mezkûr Hezâr-fen Tarihinde münderic idüğü ve bi-hikmeti'llâhi teâlâ | bu makule kadîm padişah mezarının bu hengâmda zuhûru müceddid-i kavanin-i milk ü millet ve hâmî-i dîn ü şer'iat ve pîrâye-bahş-ı | evreng-i hilâfet mehdi-i zaman ve kutb-ı dâire-i âlem-i imkân şevket-meâb ma'delet-nisab ve kudret-elkaab efendimiz hazretlerinin | ilâ kıyâmi's-sâ'a ahd-i saltanat-i senîyeleri mümtedd ve nice nice fütûhât-ı celîleleri vuku'ıyla dîn ü

dünya sâye-i ma'delet-vâye-i | cenâb-ı mülûkânelerinde ma'mur ve mücedded olacağına fâl-i hayr idüğü bi-ıştibahdır."

Bu vesikadan şu neticeleri çıkarmak mümkündür: Lâhit Tersanede Çeşmeler yahut Göz'lerin bulunduğu yerde ², inşaat vesilesiyle yapılan temel hafriyatında meydana çıkıyor. Bunun üzerine Tersane idaresi hem kabartma tasvirler, hem de kitabeler ihtiva ettiği anlaşılan bu eser üzerinde tetkikler yaptırıyor ve okur yazar bazı Rumlara başvuruyor; bunların bir imparator lâhdi bahis mevzuu olduğunu ifade etmeleri üzerine tetkikatı genişletmek üzere Patrikhaneden rumca bir Bizans tarihi getirtiyor, aynı zamanda 17. yüzyılda yazılmış olan Hezâr-fen Mehmed Efendi'nin tarihine de başvuruyor ³. Yapılan târife göre, lâhdin üzerinde dört tasvir ve bunlarla ilgili dört kitabe vardır. Figürler giyimlidir. Kitabelerde Kalayırık İreklandiyos ve İreklogondos şeklinde okunan isimlerden lâhdin Bizans imparatoru Heraklius (610-641), oğlu Herakleonas (641-642) ve ailelerine ait olduğu istidlâl edilmektedir. Fakat lâhdin üzerinde bu hıristiyan imparatorlara ait hiçbir hıristiyan işareti bulunmaması Rumlar ve Patrikhaneden gelen papazlar tarafından Heraklius'un yarı hıristiyan, yarı putperest bir hükümdar olduğu, bazı Siyer'lere başvurmuş olan müslüman Tersane müntesibini tarafından ise imparatorun müslüman olduğu, fakat bu dini açığa vuramadığı keyfiyeti ile izah olunmak istenmektedir. Kitabelerin yanlış okunması ve mesnedsiz bir takım tarihî mülâhazaların öne sürülmesinden sarfı nazar bu rapordan şu nokta katî olarak anlaşılmalıdır ki lâhit bir bizans-hıristiyan lâhdi olmayıp daha eski devre ait bir eserdir. Sahiplerinin

² Çeşmeler yahut Gözler için bk. not 11.

³ Bu lâhit işinde Müzeler idaresinden hiç bahis edilmemesi Müzelerin daha henüz resmen teşekkül etmemiş olduğunu, yani bu keşfin 1869 tarihinden önce (bu hususta bk. G. Mendel, *Catalogue des Sculptures* I, methal s. XIII v. d.) yapılmış olduğunu hâtıra getirmektedir. Fakat aşağıda göreceğimiz gibi Bahriye Müzesi kataloğunda bu lâhdin 1305 senesinde (1889) bulunmuş olduğu zikredildiğine, o tarihte İstanbul Müzelerinin Osman Hamdi Bey'in idaresinde en parlak devirlerinden birini yaşadığına, nitekim 1887 deki Sayda lâhitleri keşfinden sonra yeni müze binası yapılmaya başlandığına göre (bk. Arif Müfid Mansel, *Halil Edhem Hâtıra Kitabı* II, [Ankara 1948], s. 14) bu keşiften müzeler idaresinin haberdar edilmemesi izahı güç bir keyfiyettir. Diğer taraftan Tersanede yapılan inşaat donanmadan daima çekinmiş olan Sultan Hamid devrinden ziyade Sultan Aziz yahut Sultan Mecid devirlerini ima etmektedir. Prof. Cavid Baysun'a göre vesikanın üslûbu ve yazı şekli Sultan Hamid devrinden daha eski bir zamanı hatırlatmaktadır.

Matrodoros gibi grekçe ve Roupfos = Rufus gibi grekleşmiş lâtince isimler taşımaları bu eserin bir Roma lâhdi olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Acaba bu lâhdi İstanbul'da bulmak mümkün olacak mı idi? Vesikayı okuduktan sonra aklıma Arkeoloji Müzesi bahçesinde, esas kapının hemen solunda duran lâhit geldi (res. 2-3). Çünkü bu eser uzun müddet Haliçte Tersane içindeki Bahriye Müzesinde durmuş, bu müzenin kataloğunda "Bizans devrine ait bir lâhit. 305 senesinde Bodrumda icra kılınan hafriyat esnasında tahtelarz zuhur etmiştir" ⁴ şeklinde gösterilmiş, 1933 senesinde Arkeoloji Müzelerine nakledilerek ⁵ 4474 envanter numarasını almış, envanter defterinde çıktığı yer, Bahriye Müzesi kataloğuna dayanılarak "Bodrum-Halikarnes" olarak gösterilmiş ve defterin mülâhazalar hanesinde şu malûmat verilmiştir: "Bahriye Müzesinin Kasımpaşa'da mülga Bahriye Nezareti binasına nakli münasebetiyle mezkûr müzenin bahçesinde duran antik lâhdin, aidiyeti hasebiyle, Arkeoloji Müzesine nakli hususunda yapılan teşebbüsler ve Millî Müdafaa Vekâletinin müsaadesi üzerine mezkûr lâhit 1933 de Arkeoloji Müzesine nakl-olunarak Eskişark Müzesi ile Çiniliköşk arasındaki bahçeye, methalin soluna vaz edilmiştir".

Şimdi kendisine I numara verdiğimiz bu lâhdi gözden geçirelim:

1— Lâhit mermerden yapılmış olup dış satırları murç ile kabaca düzeltilmiş bir tekne, bunun üzerinde oturan ve tekneye nazaran cephelerden ve yanlardan 4-5 sm. kadar taşan semerdam şeklinde ve akroterli bir kapaktan ibarettir. Kapağın arka akroterleri kırılmıştır. Kısa taraflarda kapağı tekneye rapteden kırılmaç kuyruğu şeklindeki demir kenedlerin yuvaları mevcuttur. Lâhdin ölçüleri res. 4 de gösterilmiştir. Lâhdin uzun tarafında üçü dikdörtgen, biri üst kısmı kavisli dört çukur saha yer almakta, bunların içinde kabartma tasvirler, üstlerinde ve bir tanesinin altında kitabeler bulunmaktadır. Bu kabartma ve kitabeleri soldan sağa doğru tetkik edelim:

a) İlk sahada umumiyetle "cenaze ziyafeti" olarak gösterilen bir sahne tasvir edilmiştir (res. 5). Uzun bir elbise ve onun üzerine

⁴ *Bahriye Müzesi Kataloğu* (İstanbul 1933-1917), s. 83, no. 824 (eserde bir basım hatası olarak 284 olarak çıkmıştır).

⁵ Lâhdin nakli hususunda Arkeoloji Müzeleri dosyasında (Dosya 16295, Karton 119) malûmat vardır.

atılmış bir mantoya (himation) bürünmüş olan bir erkek, üzerinde aşağıya doğru sarkan bir örtü bulunan bir kline'de yatmakta olup sol kolu ile yüksek bir yastığa yaslanmakta, sağ elinde tuttuğu kalın bir çelengi karşısında bir iskemle üzerinde oturan bir kadına uzatmaktadır. Kadın, ayakları hizasında ve göğsünde meydana çıkan uzun bir entari ve onun üzerine bir manto giymiş olup başını da bu manto ile örtmüştür. Yatağın önünde üç ayaklı bir masa durmaktadır. Sahnenin sağında ve solunda birer küçük insan figürü (herhalde efendilerine öbür dünyada hizmet edecek olan köleler) vardır. Kabartmanın üstünde iki satırlık bir kitabe mevcuttur. Bu kitabenin altında, solda, lâhit kenarı ile kabartma arasındaki dar sahada ZH harfleri okunuyor. Satırları düz olmıyan kitabedeki harflerin yüksekliği 1,8 sm. dir.

ΚΑΛΑΗΡΚΗΡΑΚΛΕΟΝΤΟΣ
 Λ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΜΑΤΡΟΔΩΡΑΗΡΑ
 ΚΑΕ ΟΝ Τ Ο C

ZH

ΚΑΛΑΗΡΚ Ἡρακλέοντος
 Λ Διονυσίου
 ζη

1. satır: Herakleon'un kızı yahut oğlu olması gereken insanın adı ΚΑΛΑΗΡΚ şeklinde yazılmış olup bir mâna vermemektedir. Yazının iptidai şeklinden okuması yazması olmadığı anlaşılan bir taşçının kendisine verilen yazı örneğini altüst ederek harfleri karıştırdığı düşünülebilir. Fakat bu hususta fikrini aldığı Prof. G. E. Bean burada ΚΑΛΑ = Κάλα adında bir kadın ismi bahis mevzuu olabileceğini, bundan sonra taşçının baba ismini yazmağa başladığı, fakat HP ile K arasında yer alması icap eden A yi unuttuğundan bu kelimeyi bırakarak bundan sonra doğru olarak baba adını yazdığının da hâtıra gelebileceğini ifade etmiş ve Κάλα kadın ismi ile Κάλος erkek isminin kitabelerde geçtiğini bildirmiştir ⁶.

⁶ Κάλη kadın adı için: B. Latyschew, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae* IV, s. 260. Κάλος erkek adı için: F. Bechtel, *Historische Personennamen*. Bithynia'da Karakadılar mevkiinde bulunan bir kaide üzerinde Κάλλος ismi var ise de burada bu ismin şahıs adı olarak mı, yoksa yer adı olarak mı kullanıldığı kesin olarak bilinmiyor (F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien* [Berlin 1941], s. 101, no. 113, lev. 39).

2. satır: Λ dan sonra aşağı yukarı 3-4 harflik bir yer boş bırakılmıştır. Burada tamamlanmamış bir şahıs adı vardı ki onun babası Dionysios adını taşıyordu. Kitabenin altındaki kenarda bulunan ZH harfleri buradaki tasvir sahibi yahut sahiplerinin, kabartma yapıldığı esnada henüz hayatta olduklarına işaret etmekte, bu suretle bir lâhit üzerinde tasviri bulunduğundan dolayı yaşayan bir insana gelebilecek uğursuzluk önlenmek istenmektedir.

b) Birinci kabartmanın hemen yanında giyimli ve başı örtülü bir kadın ayakta olarak tasvir edilmiştir (res. 5). Sağ kolu göğsü üzerindedir; sağ kol ise aşağıya sarmaktadır. Sağda köşede küçük bir insan figürü görülüyor. Kabartmanın üstünde, birinci kitabenin kısmen altında, fakat ondan daha küçük harflerle yazılmış (harf yüksekliği 1. satırda 1,3 sm., 2. satırda 1 sm.) iki satırlık bir kitabe vardır (bir önceki faksimileye bk.).

Ματροδώρα Ἡρα-
κλέοντος

Herakleon'un kızı olarak gösterilen Matrodora, bir önceki kitabenin 1. satırında zikrolunan şahsın, belki Kala'nın kızkardeşidir. Metrodora yerine Dor lehçesine uygun olarak Matrodora şeklinde yazılmış olan bu kadın ismine İstanbul'da bulunan bazı mezar istelleri üzerinde de rastlanmaktadır ⁷.

c) Üçüncü kabartmada giyimli bir erkek figürü ayakta durmaktadır ve cepheden tasvir edilmiştir (res. 6). Himation'a bürünmüş olan sağ eli göğsü üzerine konmuştur; aşağıya doğru sarkan sol elinde bir yazı tomarı tuttuğu anlaşılıyor. Sağ köşede küçük bir hizmetçi figürü. Kabartmanın üzerinde iki satırlık bir kitabe vardır. Harf yüksekliği 1,5 sm.

ΔΑΜΑΣ ΡΟΥΦΟΥ ΒΑΘΩΝΗΣ
ΑC ΕΤΩΝ ΛΓ' ΕΠΙ ΚΟΙΝ

Δάμας Ῥούφου Βαθωνή-
ας ἔτων λγ' ἐπὶ Κοίν[του]

Kitabede Bathonea'lı Rufus'un oğlu Damas zikrolunmakta ve kendisinin 33 sene yaşamış olduğu bildirilmektedir.

⁷ Meselâ G. Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, no. 980, 996.

1. satır: Rufus'tan sonra gelen Βαθωνήας = Bathoneas, genitif şekli bakımından, aşağıda II no.lu lâhdin kitabelerinde bulacağımız Κρατεινήας = Krateineas ve Φιλοκτορήας = Philoktoreas kelimelerinin aynı olup burada da herhalde Damas'ın mensup olduğu phyle'lerinden yahut bunların tâli gruplarından olan hekatostys'lerinden birini gösterse gerektir.

Byzantion'da phyle'ler ve hekatostys'ler mevcut olduğunu tesbit ediyor, fakat bunların adlarını bilmiyoruz. Kalkhedon'da ise bildiğimiz 16 phyle yahut hekatostys adı arasında Bathonea'ya rastlanmıyor⁸. Bu hususta Silivri'de (eski Selymbria) bulunmuş olan ve yine genitif şeklinde "Bathoneas"ı ihtiva eden Roma imparatorluk devrine ait bir kitabe daha sarih bir fikir edinmemizi mümkün kılmaktadır. Burada bahis mevzuu olan şahıs, L. Robert'in isabetli olarak işaret ettiği gibi, Bathonea'lı olarak gösterildiğine, Roma imparatorluk devrinde Selymbria'nın bir köy (κώμη) haline geldiğine, binaenaleyh kudretli komşusu Byzantion'a (yahut Perinthos'a) tâbi bulunduğuna göre, burada Bathonea'nın Selymbria'nın değil, fakat Byzantion'un bir phyle'si, yahut bir hekatostys'i olduğu anlaşılır⁹.

2. satır: Bu satırın sonunda ἐπὶ Κοῖν[του] yani Kointos = Quintus zamanında" ibaresi vardır ki burada seneye adını veren memur (eponymos) zikredilmiş olsa gerektir. Eponymos Byzantion'da hieromnamon (ἱερομνάμων), Kalkhedon'da ise basileus (βασιλεύς) idi¹⁰. Burada herhalde hieromnamon kasdedilmiş olmalıdır.

d) Üstü kavisli dördüncü kabartmada, üçüncü de olduğu gibi, ayakta duran giyimli bir erkek cepheden tasvir edilmiştir (res. 7). Sağında yine cepheden gösterilmiş küçük bir figür bulunuyor Kabartmanın üstünde iki satırlık, altında ise onun devamı olan bir satırlık kitabe vardır. Harf yüksekliği 1 sm.

⁸ Megara ve kolonilerindeki phyle'ler ve hekatostys'ler meselesi için bk. K. Hanell, *Megarische Studien* (Lund 1934), s. 142 v. dd. Bu meseleye aşağıda not 14-15 de tekrar temas edilecektir.

⁹ Kitabe G. Seure tarafından "*Bulletin de Correspondance Hellénique* XXXII, 1912, s. 558, no. 14" de neşredilmiş, L. Robert tarafından "*Hellénica* II, 1946, s. 61 v. dd."da tekrar ele alınmıştır. Aynı yerde bilhassa s. 61/62 ye bakınız.

¹⁰ Hieromnamon için: K. Hanell, *adı geçen eser*, s. 156 v. d. Tarafından *Archäologischer Anzeiger* 1933, s. 139, no. 1 de neşredilmiş olan bir adak istelinin kitabesi Byzantion şehrinde eponym memurun hieromnamon olduğunu teyid etmektedir. Basileus için: Hanell, *adı geçen eser*, s. 149 v. d.

ΕΠΙΕΥΔΑ
ΡΟΥΦΟΣ ΡΟΥΦΟΥ

Ἐπὶ Εὐδά[μου]
Ῥοῦφος Ῥούφου

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ ΕΤΩΝ
Κ Γ

τοῦ Στράτωνος ἔτων
κγ'

1. satır: Burada, bir evvelki kitabede olduğu gibi, eponymos olan bir memurun adını buluyoruz. Bu adın ilk dört harfi yazılmış, fakat sonrası, bunların yeri düzeltilmiş olmakla beraber, hâkkedilmemiştir. Bu ad yukarıda gösterdiğimiz şekilde, yahut Εὐδά[μνος] şeklinde tamamlanabilir (yani Eudamos yahut Eudaimon olarak).

2.-3. satır: Buradaki tasvir sahibinin Straton'un oğlu Roupfos'un oğlu Roupfos (Rufus) olduğunu ve bu zatın 23 sene yaşadığını öğreniyoruz. Muhtemelen c) deki Damas ile buradaki Rufus kardeş idiler. 3. satırda ΕΤΩΝ'un son harfi N yerine yanlışlıkla H yazılmıştır.

Bu suretle teker teker gözden geçirdiğimiz dört kitabeyi Topkapı sarayı arşivindeki vesikanın kitabeleri ile karşılaştıracak olursak ΚΑΛΑΗΡΚ = Kalayırık'tan başlamak suretile arada büyük bir mutabakat olduğunu görmekte gecikmeyiz. Yalnız vesikadaki yazıların epigrafyada bilgileri olmadığı anlaşılan şahıslar tarafından kopya edildiğini, üstelik bunlar arap harflerine çevrildiği esnada, bir takım tadilât ve tahrifata uğradığını, hattâ birbiriyle karıştırıldığını göz önünde bulundurmamız icap eder. Şu halde vesikada bahis mevzuu edilen lâhdin Bahriye Müzesi lâhdi olduğunu kesin olarak ortaya koymuş, dolayısıyla bu lâhdin bulunduğu yeri de kesin olarak tesbit eylemiş bulunuyoruz ki bu yer Tersanede Çeşmelerin altına tesadüf eden bir mahaldir ¹¹.

¹¹ Bahriye Müzesi Kataloğunda Çeşmelere dair malûmat vardır. Eserin giriş kısmında Tersanenin umumî bir târifi yapılmakta, bina ve tesisleri birer birer zikrolunmakta, sonraları yerinde Şükrü Paşa dairesi inşa edilmiş bulunan Emin Köşkü, Camialtı meydanı tarif edildikten sonra Tersanenin en geniş sahasını bir sıra halinde işgal eden Gözler(eski tâbiri ile Çeşmeler) ve mahzenler anlatılmakta (s. 23) Gözlerin gemi inşaatı ve kış mevsiminde silâhlarından tecrid olunan gemilerin barındırılması için kullanılan yerler, mahzenlerin ise gemi malzemesi depoları olduğu tasrih olunmaktadır. Tersane'ye dair yapılan eski târiflerin hemen hepsinde üzerleri

2. İSTANBUL LÂHİTLER GRUPU

Şekli ve üzerindeki münferit kabartmaları ve kitabelerinden dolayı Tersane lâhdi İstanbul'da yalnız başına kalmayıp İstanbul ve civarında bulunmuş olan bir lâhitler grupuna girmektedir. 1928 senesinde, Çemberlitaş civarında, yani "Konstantin forum"u olan meydanın altında kanalizasyon ameliyesi münasebeti ile yapılan kazılarda bu gruptan üç lâhit bulunmuş, bunlardan iki tanesi Arkeoloji Müzesine nakledilmiştir. Diğeri ise durduğu yerde bırakılmıştır.

II. Bir lâhdin ön cephesi (res. 8). Ölçüleri res. 9 da gösterilmiştir. Bu parça tarafımdan "*Archäologischer Anzeiger* 1931, s. 174/5, res. 2" de neşredilmiştir. Aynı seviyede birbirinin yanına dizilmiş dört kabartma ve sağdaki iki kabartmanın altında alçak kabartma şeklinde işlenmiş büyük bir yelkenli gemi ve onun arkasında küçük bir yelkenli tasvirini ihtiva etmektedir¹². Sağdan sola doğru

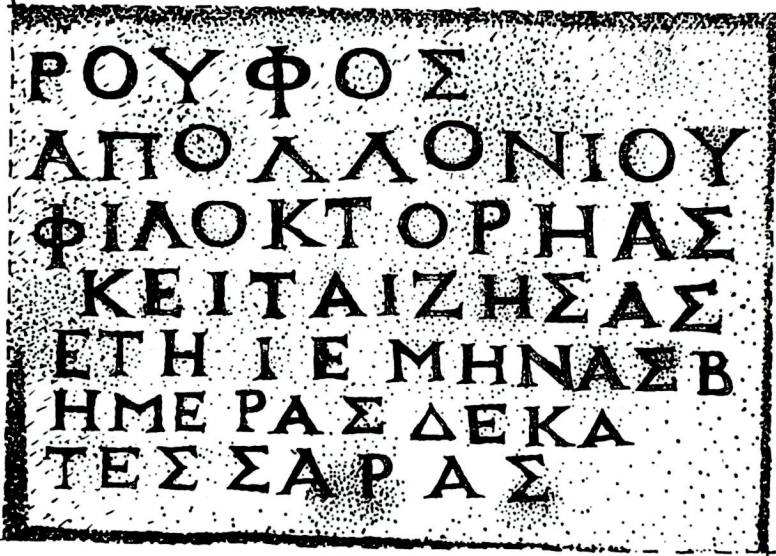
kemerli olduğu anlaşılan bu gözlerden bahis geçmektedir. Bunlara dair toplu malûmat veren şu eserlere bk. H. D. Andreev, *İstanbul Tarihi (XVII. asırda İstanbul)*, İst. 1952, s. 224 v. d. ve aynı müellif, *XVIII. asırda İstanbul*, İst. 1956, s. 80/1, 153/4. Şu halde lâhit denize yakın bir yerde, temel kazılırken derinden çıkmış olacak ki bu yer, katalogdaki malûmata esas teşkil eden Bahriye Müzesi kayıtlarında "bodrum" olarak gösterilmiştir. Binaenaleyh burada "bodrum", Arkeoloji Müzesi envanter defterinde bir zamanlar yazılmış olduğu gibi, bir kasaba adı değil (Bodrum=Halikarnas), fakat lâhdin Tersanede yer altından (bodrumdan) çıktığını tebarüz ettirmek için kullanılmış bir tâbirdir. -Haliç'in kuzey kıyılarında, Tersane'den Sütlüce'ye kadar uzanan sahada nekropoller bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim, bundan bir müddet önce Sütlüce'de bir fabrika inşaatında kulplu bir tabula içinde dört satırlık bir kitabe ihtiva eden aynı seriden bir lâhit bulunmuş, fakat Müzeye nakledilmiyerek fabrikanın bahçesinde bırakılmıştır.

¹² Bu tasvire enteresan bir analogi olarak Sinop'tan İstanbul Müzelerine nakledilmiş olan armatör (αὐκλιηρός) Kallineikos ve kardeşi Kalligonos'a ait bir mezar isteli gösterilebilir ki (A. Salaç, *Bulletin de Correspondance Hellénique* XL, 1920, s. 354 v. dd., res. 1) burada büyük kardeş büyük, küçük kardeş ise küçük gemiye binmiştir. Çemberlitaş lâhdinde de bu iki geminin 4. kabartmadaki iki figürle ilgili olduğu kabul olunabilir. Buradaki büyük geminin şekli diğeri bir çok tasvirlerdeki gemi şekillerine uymakla beraber (bk. A. Köster, *Das antike Seewesen*², [Berl. 1923], s. 170 v.d., res. 37, 39, 40-42) anadireğe ön ve arkada meyilli gelen bumbalara bağlı üçgen satırlı yelkenleri bakımından antik çağda kullanılan ve anadireğe amud gelen ufki bir serene bağlı dikdörtgen yelkenlerden ayrılmaktadır. Arkadaki küçük gemide ise normal bir dikdörtgen yelken görülüyor. İsteller üzerindeki gemi tasvirlerine dair şu esere de bk. F. K. Dörner, *Inchriften und Denkmäler aus Bithynien*, no. 74, 94, 120.

1. kabartma bir süvari (res.10), kulplu bir levha (tabula ansata) içinde bulunan ikinci kabartma Tersane lâhdinde görülen tipte bir "cenaze ziyafeti"ni (res. 11), üstü kavisli üçüncü kabartma ayakta duran ve cepheden gösterilmiş bulunan giyimli bir erkeği (res. 12), dördüncü kabartma ise yan yana duran iki erkek figürünü ve bunların üzerinde avuç içleri dışarıya müteveccih iki eli ¹³. (res. 13) tasvir etmekte, bütün bu kabartmaların köşelerine bir yahut iki hizmetçi figürü vaz edilmiş bulunmaktadır. İlk zamanlar lâhdin tam ortasında, içinde belki bir kitabe ihtiva eden bir "tabula ansata" bulunuyordu (III ve IV de olduğu gibi). Sonraları tabula'nın içine ziyafet sahnesi, onun iki tarafına diğer birtakım tasvirler ilâve edildiği anlaşılıyor.

Bu lâhdin iki kitabesini, eseri sonradan esaslı bir tetkikten geçirdiğimde, bazı hatalar ve noksanlarla neşretmiş, üçüncü kitabeyi ise hiç nazarı itibare almamış olduğumu gördüğümden bunları buraya son okunuş şekilleri ile dercetmeği faydalı buluyorum.

a) Birinci kitabe süvari kabartmasının altında ve bir "tabula ansata" içinde olup 7 satırdan ibarettir (res. 10) Harf yüksekliği 1,5 sm.

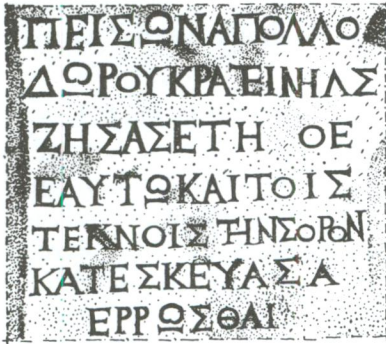

¹³ Dua eder vaziyetteki bu çift el motifine dair aşağıda not 38 e bakınız.

Ῥοῦφος
Ἀπολλοῖου
Φιλοκτορήας
κεῖται ζήσας
ἔτη ιε' μῆνας β'
ἡμέρας δέκα
τέσσαρας

Tercümesi: Philoktorea (phyle'sinden) Apollonios'un oğlu Rouphos (Rufus) (burada) yatıyor; 15 sene, 2 ay, 14 gün yaşamıştır.

b) İkinci kitabe ikinci kabartma ile üçüncü kabartma arasında bulunmakta ve 7 satırdan teşekkül etmektedir (res. 11). Paralel iki çizgi arasında yer alan harflerin yüksekliği 2 sm. dir.

Πείσων Ἀπολλο-
δώρου Κρατεινῆας
ζήσας ἔτη οε'
ἑαυτῶ καὶ τοῖς
τέκνοις τὴν σορὸν
κατεσκεύασα
ἔρρώσθαι

Tercümesi: Kratineia (phyle'sinden) Apollodoros'un oğlu Peison 75 sene yaşadı; lâhdi kendisi ve çocukları için yaptırdı. Ruhları şadolsun.

2. ve 4. satırlarda ligaturlar var. 3. satırda ETH ile OE arasında taşa bir çukur bulunduğundan buraya yazı yazılmamıştır.

Gerek a) gerek b) de şahıs isimlerinden başka bunların mensup oldukları phyle'ler yahut hekatostys'lerin de zikredilmiş olması enteresandır. Kratineia Kalkhedon'da bilinen 15 siyasi yahut ictimai halk sınıfından (phyle yahut hekatostys) birinin adıdır¹⁴. Şu halde Philoktorea da şimdiye kadar bilinmeyen böyle bir sınıfın adı olmalıdır¹⁵. Binaenaleyh bu iki kitabede zikrolunan Rufus

¹⁴ H. Collitz—F. Bechtel, *Sammlung der griechischen Dialektinschriften* (Göttingen 1884 v. d.), no. 3053 ve bu kitabenin notunda adı geçen ikinci bir kitabe. K. Hanell, *Megarische Studien*, s. 142 v.d.

¹⁵ K. Hanell, *adı geçen eser*, s. 143.

ile Peison'un Kadıköylü oldukları anlaşılıyor. Bunlara ait lâhdin ne suretle Çemberlitaş nekropolüne gelmiş olduğunu tesbit edemiyoruz.

c) En son kabartmanın üzerinde 2 satırlık bir kitabe vardır (res. 13). Baş kısımları aşınmıştır. Harf yüksekliği 1,2 sm.

ZHCACETHI Δ
ZHCACETH Δ

ζήσας έτη ιδ'
ζήσας έτη δ'

Bu kitabe altındaki kabartmada gösterilen insanlardan birinin 14, diğerinin 4 yaşında ölmüş olduğunu bildirmektedir. Bu kitabe üslûbu ve sigma için Σ yerine C şeklinin kullanılması ile temayüz etmektedir.

III. Aynı tipte kapaklı bir lâhit. Çemberlitaş'ın kaidesi civarında Dr. Vett ve E. Mamboury tarafından 1929 senesinde yapılan kazı esnasında 3,5 m. derinlikte Türk devrine ait bir mecranın içinde bulunmuş, fakat yerinde bırakılmıştır. Bu lâhdi E. Mamboury'nin "*République*"de (20. VI. 1948) neşrettiği bir makaleden ve derceydiği bir resimden (res. 14) tanıyoruz. Kapak semerdam şeklinde ve akroterli. Cephenin tam ortasında bir "tabula ansata" içinde 6 satırlık bir kitabe mevcut ¹⁶. Lâhdin ölçüleri ve harf yüksekliği Mamboury tarafından verilmemiştir.

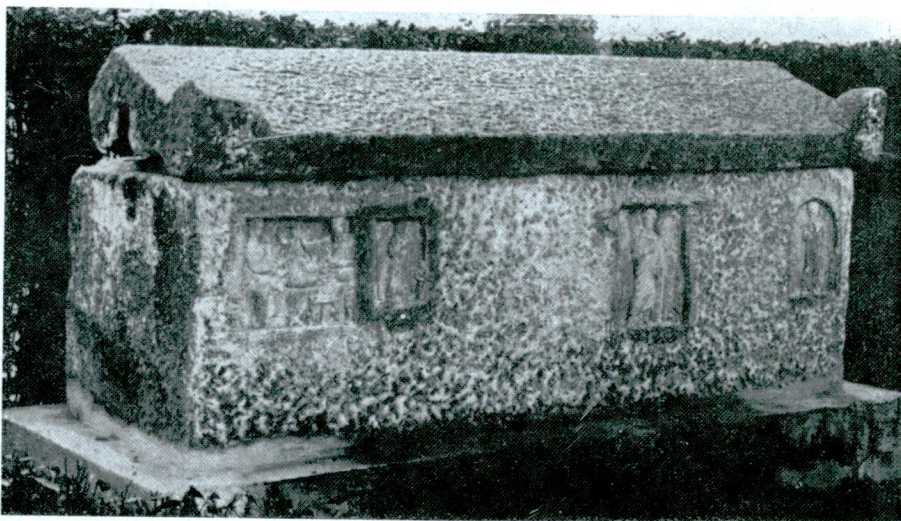
¹⁶ Bu kitabenin bir tercümesi E. Mamboury tarafından *La République*'de (20. VI. 1948) neşredilmiştir. Kitabenin aslı hakkında ise Mamboury tarafından Arkeoloji Müzelerine bırakılmış bir diyapozitif sayesinde bir ikir edinmek mümkün oluyor. Metinde dercettiğimiz kitabe bu diyapozitifte göre resmedilmiştir.

ترسانه، عاماره مجدوانت اولون خمدردوبارینک عفراسی اناشدن ظاهر این مرموندوقه نیک اوزری کتار اولوقه
درؤنق بظنه عظام انانیه معایه اولوب هندوقه مذکوره نیک خارجده سیم روتی قییم اوزده یازور ویکه اولوقه
عرب شلوا اعلم اولور و ملک وتصویر اولونج اولوب صورتی روم ملتی اولوقه یازارینه اراده اولوقه قویبیرنه اقلوب
مطر و ورس اقلوغونسی مطر و قوتووا ای اوزار و قوتی نامون درده نفر روم ملکرینک اسامی و صورتی اولوب
بطریقانه ملک جلب اولونه رومی المصاره تاریخ ترجمه شده موسی ایه قویبیر افریقا ملکنک اولوقه وتونی قلم سنک
بانیشی اولوب قطنینه اهابینک بامرض و محض استعمارینه منی میدود عیسوی نیک الیوز اون تاریخده
افریقا طرفدن وافر مکرانه کلوب قطنینه شربی قوتووا نام برظالم قرال بیزن عقب و قرال موسی اعلم و
قعود اتمج و اولوز برسنه مدینه اجزی اصکام سلطنه ایلی ایسده مدنه مذکوره نیک یکریمی شخی دینه نصار و حضور
اوبه برسنی به برسنه ایلی اوزره امر ایدرک عمری دخی سکان برسنه برسنی اولوقه اعتبار ایدر مرمونده فوق
اولونج اولوب اولتا ریخ فاصکوی طرفلری سیره و زنهنگاه عالی و ترسانه عاماره طرفلری اور مانقود و ناقبول
ممل اولریضرت بت برسنکی ایچون ممل مزبوره دخی اولوقه محرم و مطور ایسینه روم تاریخیزن ترجمه اولوزرت
هزارون محذرفی هر حومک تالیفا کرده اولوب تاریخیه مرسوم قوتونک قانی اولوب قرال عمر بلرک هوقل دیو
قیصر اولوقه و نامه نامی جناب سیلتینگی اصحاب کرامدن دعبه بن عیفة کلبی حضرتلری واسطینه قرال
در دتمج و عجم ملکی پرویز ایبه و قوتو بولده محاربه ده نائل اولوقه عیفة بن سنی ه الم غبت الروم ایبه کریمه سی
شرفصد و اولونج ایروک صدرج اولریغیده بنقه سیر جلی ترجمه سیله نابی مرحومک ذیل سیرت قرال مرسوم قبول
اسلام ایروک قونک خوفدن اظلام ایس مدکی محرم ایدرک و قرال مرسومک قوتدن صکره اوغلی مطر و ورس
قرال اولونج و مرسومه دخی بالوکاله اجزی اصکام سلطنه ایلی قوتی هضم ایس یوج مرسومه ایبه اوغلی سلطنه
قراغه ایتریب برینه قرناشخی قرال اتمج اولوقه دخی مذکور هزاره نایغده صدرج ایروک و حکمته الله تعالی
بو مقول قییم بادشاه مزینک بو هنگامده ظهوری مجدد قوانین ملک و ملت و صافی دین و شریعه و پیراینج
افدنک خلاصه مددی زمان و قطب داتره عالم امکان شوکتاب مصلحت نصاب و قنده القاب اذین حضرتلرک
الی قیام اسامه غر سلطنه سید لرکست نتیجه بیجه قصاصه جلیه لری و قومیله دین و دنیا سایه معدنه و ایبه
جناب ملوکا لرین معود و مجدد ایصفه فال خید ایروک بی اشتباه

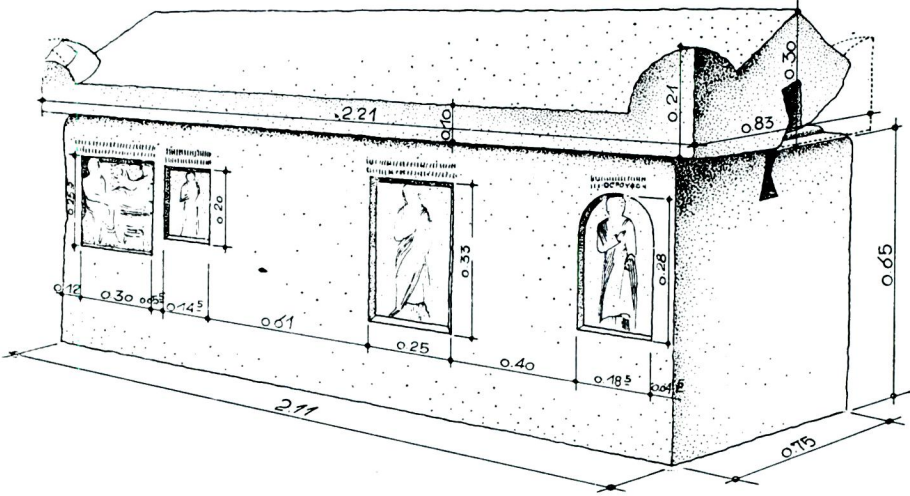
A. M. Mansel

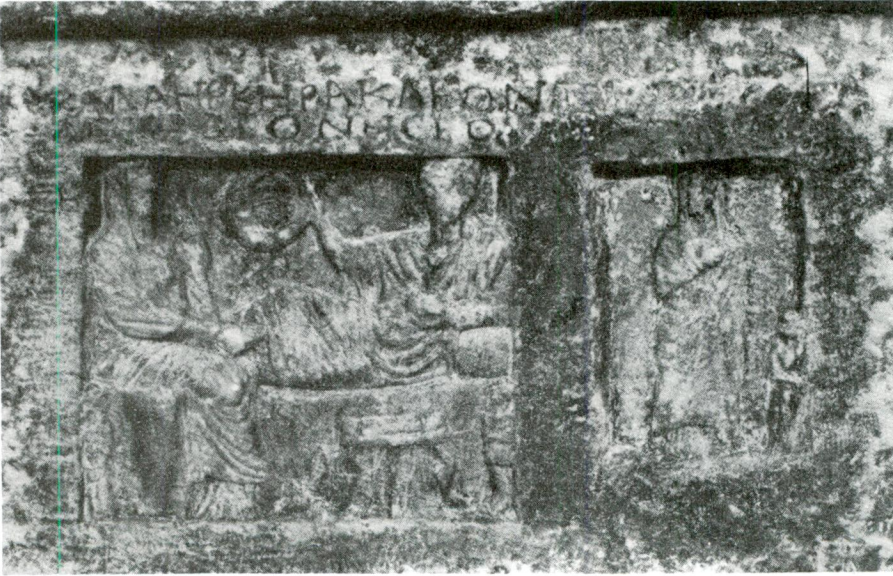
Res. 2 — Tersane lähdi

Res. 3 — Tersane lähdi

Res. 4 — Tersane lâhdi'nin ölçüleri

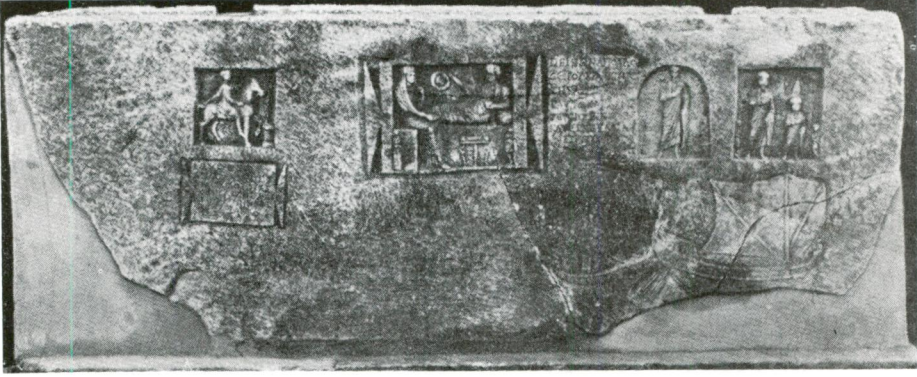
Res. 5 — Tersane lâhdi. Soldan birinci ve ikinci kabartmalar

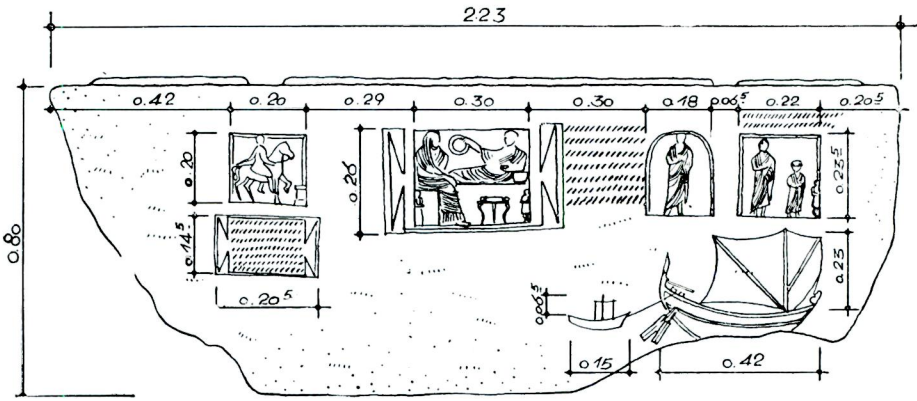
Res. 7 — Tersane lāhdi. Soldan dördüncü kabartma

Res. 6 — Tersane lāhdi. Soldan üçüncü kabartma

Res. 8 — Çemberlitaş lāhdi (No. II)

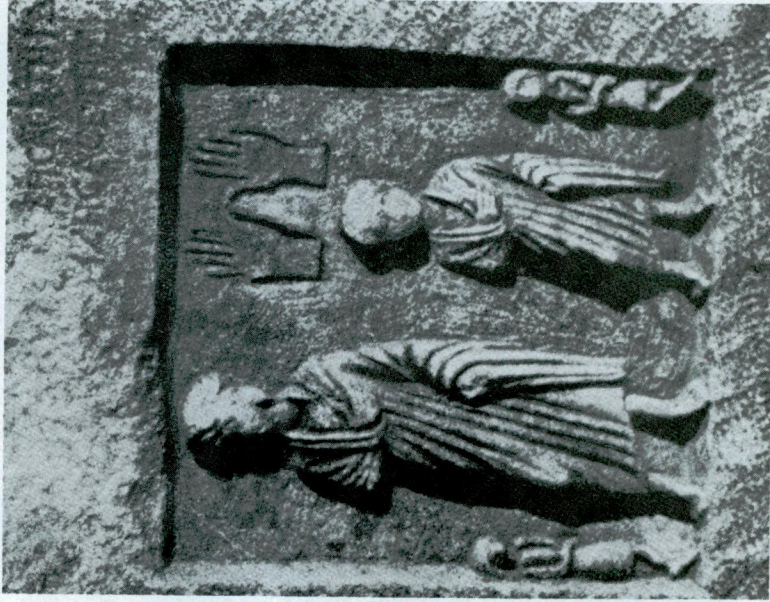
Res. 9 — Çemberlitaş lāhdinin (II) ölçüleri

Res. 10 — Çemberlitaş lâhdi (II). Soldan birinci kabartma ve kitabe

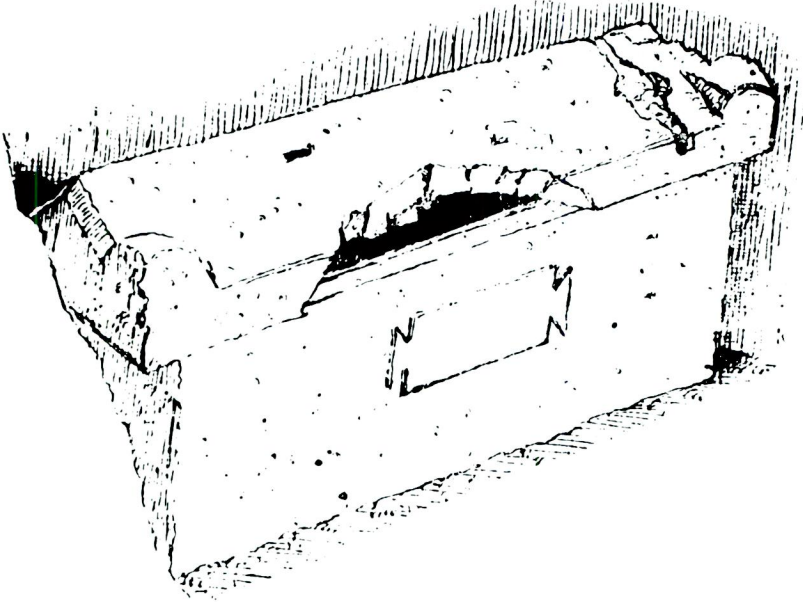
Res. 11 — Çemberlitaş lâhdi (II). Soldan ikinci kabartma ve kitabe

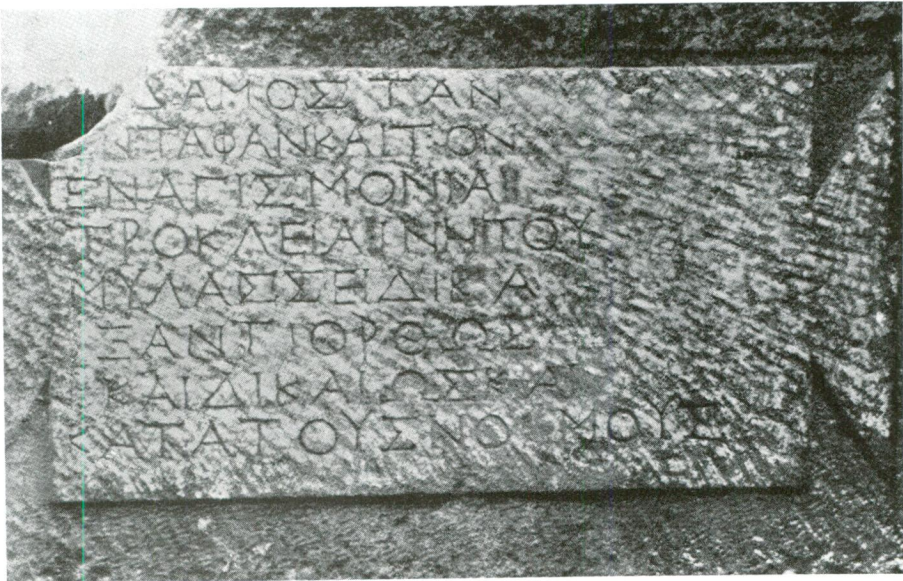
Res. 13 — Çemberlitaş lâhdi (II). Soldan dördüncü kabartma

Res. 12 — Çemberlitaş lâhdi (II). Soldan üçüncü kabartma

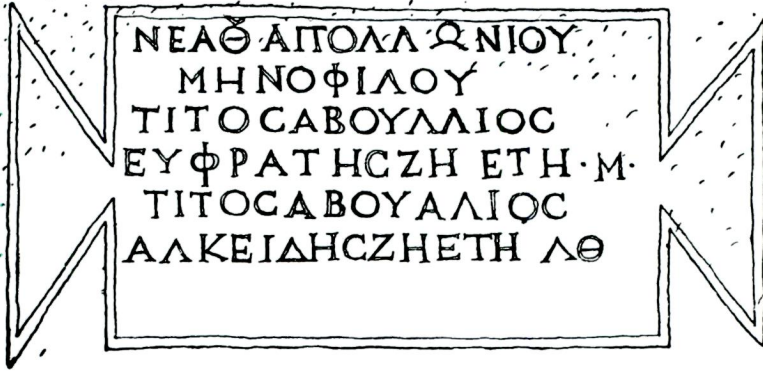
Res. 14 — Çemberlitaş lähdi (No. III)

Res. 15 — Çemberlitaş lähdi (No. IV)

Res. 16 — Paros'ta bulunan bir lahit (Löwy D = Enst. fot. 76)

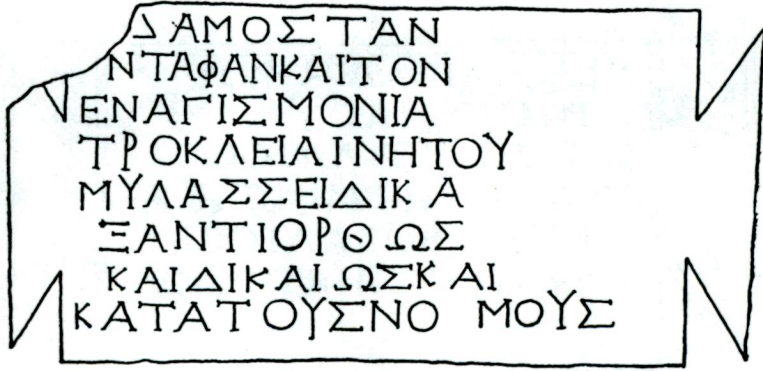
Νέα θυ(γάτηρ) Ἀπολλωνίου
 Μηνοφίλου
 Τίτος Ἀβούλλιος
 Εὐφράτης ζῆ ἔτη μ'
 Τίτος Ἀβούλλιος
 Ἀλκείδης ζῆ ἔτη λθ'

Kitabede lâhitte yatan üç kişinin isimleri veriliyor: Apollonios Menophilos'un kızı Nea, 40 sene yaşamış olan Titus Abullios ve 39 sene yaşamış olan Titus Abullios Alkeides.

1. satır: burada θυγάτηρ kelimesi kısaltılmış ve Υ Θ'nin üzerine yazılmıştır.

Bu eser bu çeşit lâhitlerin bazan figürlü kabartma ihtiva etmediğini göstermesi bakımından enteresandır. Esasen Mamboury adı geçen makalesinde aynı nekropolde hiçbir figürlü kabartma ve kitabe ihtiva etmeyen lâhitlerin de mevcudiyetini bildirmektedir.

IV. Bir lâhdin ön cephesi. Çemberlitaş'ta kanalizasyon ameliyesi esnasında bulunmuş ve müzeye nakl olunmuştur. Env. 4198. Uzunl. 2 m.; yüksek. 0,76 m. 31×66 sm. lik bir tabula ansata içinde 8 satırlık bir kitabe vardır. Harf yüksek. 2 sm.

Ὁ δᾶμος τᾶν
 ἔνταφᾶν καὶ τὸν
 ἔναγισμὸν Ἰα-
 τροκλεῖ Αἰνήτου
 Μυλασσεῖ δικά-
 ξαντι ὀρθῶς
 καὶ δικαίως καὶ
 κατὰ τοὺς νόμους

Tercümesi: Halk (meclisi) doğru, âdil ve kanunlara uygun hükümler vermiş olan Ainetos'un oğlu Milâşlı İatrokles'e mezarı ve ölü kurbanını (ithaf etti).

Tipik Dor lehçesinde (meselâ damos, entapha) yazılmış olan kitabenin tabula'ya göre ayarlanmamış olması ve ancak bir kısmını işgal etmesi onun sonradan buraya hâkkedildiğine işaret etmektedir. Orijinalde levhanın boş kalan sağ tarafında ufki hat şeklinde sıralanmış harf kalıntılarına rastlandığına göre esas kitabe silinmiş ve onun yerine yukarıya dercettiğimiz yazı yazılmıştır.

Yunan sitelerinde, bilhassa M.ö. 3. yüzyıldan itibaren, yerlilerden daha tarafsız oldukları farz olunan yabancı hâkimler muayyen bir müddet için getirilir, bunlar memleketlerine geri dönerken gerek kendilerine, gerek mensup oldukları şehirlere şeref payeleri ve çeşitli hediyeler verilirdi¹⁷. İatrokles Byzantion'da vazife esnasında öldü-

¹⁷ Yabancı hâkimlere dair bk. Sonne, *De arbitris externis, quos Graeci adhibuerunt ad lites et intestinas et peregrinas componendas*. Gott. 1888 ve Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft* V, 1, s. 570/1 (Thalheim).

ğünden halk meclisi kendisi için bir lâhit hazırlatmış ve ölü kurbanını da yerine getirmiştir. Kitabeye gerek harf şekilleri, gerek Dor lehçesi ve hellenistik devir için tipik olan yabancı hâkim müessesesi bakımından, Prof. G. Bean'ın de teyid ettiği veçhile, geç hellenistiktir (belki M.ö. I. yüzyıl başları). Şu halde lâhit daha eski bir devre ait olmalıdır.

V.-XV. 1948 senesine kadar bu lâhitler grupuna dair bilgimiz bu mahdut eserlerden ibaretti. Fakat 1948 senesinden itibaren İstanbul Üniversitesi fakülte binaları inşaatında meydana çıkan lâhitler bu husustaki bilgilerimizi bir hayli genişletmiştir. Bu lâhitler İstanbul ve yöresindeki mezar istellerine dair bir doktora tezi hazırlamakta olan Arkeoloji Müzesi asistanlarından Nezih Fıratlı tarafından neşredileceğinden biz burada bunlara dair kısa malûmat vermekle iktifa edeceğiz. Bunlardan iki tanesi, V (env. 4944) ve VI (env. 4943) Üniversite merkez binasının gerisinde Hukuk ve İktisat Fakültelerinin temel kazılarında bulunmuş, diğer 9 lâhit ise Vezneciler ile Ordu caddesi arasındaki sahada, Fen ve Edebiyat Fakülteleri temel inşaatında meydana çıkmıştır ki bunların sıra ve envanter numaralarını aşağıya dercediyorum: VII (env. 4997), VIII (env. 4983), IX (env. 4996), X (env. 4995), XI (env. 4994), XII (env. 4998), XIII (env. 4993), XIV (env. 4999), XV₁ (env. 5022). Bu lâhitlerin hususiyetleri aşağıda "umumî mülâhazalar" kısmında tebarüz ettirilecektir.

XVI. Tekirdağ'ında bulunan lâhit. Cephesini hemen hemen doluduran yan yana sıralanmış dört kabartma ihtiva etmektedir: soldan sağa doğru ayakta duran giyimli erkek, süvari, cenaze ziyafeti (yatan erkek sağ elini yatağın önünde duran genç bir erkeğin omuzuna koymaktadır), giyimli ve başı örtülü kadın. Bu tasvirler ile ilgili yazılar da mevcuttur. Öteden beri bilinen ve halen Tekirdağ Ordu-evi bahçesinde¹⁸ bulunduğu anlaşılan bu lâhit şu eserlerde neşrolunmuştur: A. Domont-Th. Homolle, *Mélanges d'Archéologie et d'Épigraphie* (Paris 1892), s. 401, no. 76b. E. Kalinka, *Oesterreichische Jahreshefte XXIII*, 1926, Beil. s. 134/6, res. 13. -Bu eser İstanbul tipi lâhitlerin Marmara bölgesine nüfuz ettiğini göstermesinden dolayı önemlidir.

¹⁸ Bk. H. Çevik, *Tekirdağ tarihi araştırmaları* (İst. 1949), res. 2. Orduevindeki eski eserler koleksiyonu için aynı yerde s. 89.

3. PAROS LÂHİTLER GRUPU

İstanbul ve yöresindeki lâhitlere benzeyen lâhitlere Paros adasında, eski şehrin kuzeyinde Panağia kilisesi yanındaki nekropolde rastlanmıştır¹⁹. Burada yapılan kazılar ve araştırmalar lâhit tek-nelerinin esasında tezyinat ihtiva etmediklerini, bazan akroterli, bazan akrotersiz, bazan da üzerleri tegulae ve imbrices'lerle süslü semerdam şeklinde kapaklara sahip olduklarını, bunların kesme taşlardan itinalı bir surette yapılmış ve köşeleri payelerle mücehhez yüksek kaideler üzerinde durduklarını ve kapakları üzerindeki plât-formlarda ölülerin büstlerini havi bulduklarını ortaya koymuş-tur²⁰. Kapak süsleri ve kaide işçiliğinden dolayı hellenistik devre (M.ö. 2. yüzyıl) ait oldukları anlaşılan bu lâhitler Roma imparatorluk devrinde (M. s. 1. yüzyıldan itibaren)²¹ kollektif yahut aile mezarları olarak kullanılmağa başlanmış, yani bunların içine yan yana bir çok ceset vaz edilmiş, bunun bir neticesi olarak lâhitin cep-helerine mezar istelleri tarzında, hattâ bazan bu istellerin arşitek-tonik çerçevesindeki ihtiva eden kabartmalar işlenmiş, bu kabartma-ların üstüne, yanlarına yahut alt kısımlarına kitabeler yazılmıştır²².

¹⁹ Krispis, Μουσείον καὶ Βιβλιοθήκη τῆς εὐαγγελικῆς Σχολῆς (İzmir) III, 1. 2. s. 150 v.d. = *Bulletin de Correspondance Hellénique* IV, 1880, s. 284 v. dd. Aynı yerde Fontrier'in bazı tashihleri: s. 416. -E. Loewy, *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich* XI, 1887, s. 148, 176 v.dd., lev. VII-IX (bu makalede lâhitler A, B, C, D harfleriyle gösterilmiştir).—O. Rubensohn, *Archäologischer Anzeiger* 1900, s. 22 v. d. ve Pauly-Wissowa, *Realencyclopaedie* XVIII 4, s. 1865 b. Atina Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğrafları no. 71-73, 78-80. Bu fotoğrafları bana göndermiş olan mezkûr Enstitünün eski müdürü Prof. Karo'ya teşekkür ederim.—Loewy'nin lâhitleri ile Enstitü fotoğrafları arasındaki konkordans şöyledir: Loewy A (lev. VII) = Enst. foto. 71, 78; B (lev. VIII) = Enst. foto. 71, 74; C (lev. IX, 1) = Enst. foto 71, 75; D (lev. IX, 2) = Enst. foto. 76.

²⁰ *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* L, 1935, s. 66/7, res. 11/2. Bun-lara benzeyen lâhitlere Delos'un karşısındaki Rheneia adasında da rastlanmıştır. (L. Ross, *Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres*, 1840, s. 36).

²¹ O. Rubensohn, *Archäologischer Anzeiger* 1900, s. 23 v. d.

²² Ancona'lı Cyriacus'un seyahatinden bâhis Münih Kodeksinde (fol. 46 b) Paros adasında bulunan üç mezar istelinin resmi vardır. Lâhitler üzerindeki tasvirler ile dikkate değer benzerlikler gösteren bu eserlerden birinde iskemle üzerinde otu-ran başı örtülü bir kadına bir hizmetçinin bir nesne uzattığı görülmektedir; fakat bu tasvirin altındaki kitabenin istelin arşitektonik çerçevesinin dışında bu-lunması bu parçanın bir istel olmayıp yukarıda bahis mevzuu olan tarzda bir lâhit parçası olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bk. E. Ziebarth, *Archäologischer Anzeiger* 1897, s. 409/10. O. Rubensohn, *Archäologischer Anzeiger* 1900, s. 359, 361, lev. VI.

Bu kabartma ve kitabelerin lâhdin uzun yahut bazan kısa taraflarına bir defada hâkkedilmiş olmayıp tedricî surette, lâhde defin vaki olduktan sonra, işlenmiş olduğuna dair bazı deliller vardır²³. Meselâ Loewy'nin C harfiyle gösterdiği lâhitte, soldan ikinci kabartmada ilk zamanlar sadece ayakta duran bir erkek figürü (Karpas) vardı. Bunun yanına sonradan bir kadın figürü (Epiteuxis) ilâve edilmiş, fakat bu saha çukurlatıldığı esnada fazla derine gidilmiş olduğundan kabartma fonu intizamsız bir şekil almıştır. D lâhdi üzerinde (res. 16) soldan itibaren 5. kabartma 4. ile 6. kabartmanın arasına sonradan sıkıştırılmış, altına yazılan kitabenin son harfi olan N ye yer kalmadığından bu harf son kabartmanın kenarına vaz edilmiştir. Bu misaller daha da çoğaltılabilir. Burada üzerinde durulacak diğer bir husus ekser kabartmaların köşelerinde bir takım deliklerin mevcudiyetidir ki (bk. res. 16) bunların içinde tunç çivi kalıntıları bulunmuştur²⁴. Deliklerin küçüklüğü ve sathîliği göz önünde bulundurulacak olursa, çivilerin pek büyük olmadığı anlaşılır. Bunlar her halde muayyen zamanlarda buralara çelenkler asmak için kullanılıyordu ki bu suretle bu lâhitlerde ölüler kültü ile ilgili bir tertip buluyor, her ölü için, kollektif bir lâhde defnedilmiş olmakla beraber, muayyen zamanlarda ayrı ayrı tören yapıldığını anlıyoruz.

Mezar istelleri tarzında kabartmalar ile süslü lâhitlerin komşu bölgelere ihraç edildiği anlaşılıyor. Atina Millî Müzesinde bulunan bir lâhit parçası üzerinde üst üste iki sıra halinde tertiplenmiş altı kabartma (üçer üçer) mevcuttur ki bu parçanın buraya Paros'tan geldiği biliniyor²⁵. Rodos Müzesinde saklanan iki kabartmalı (kline'de yatan kadın, ayakta duran iki erkek) bir levhayı da bu çeşit bir Paros eseri olarak kabul edebiliriz²⁶. Burada kline kabartmasında dikdörtgen sahanın üst kısmının bir hayli çukurlatılmış olduğu, bu suretle kline'nin gerisinde ufkî bir perde yahut bir duvar meydana getirildiği görülüyor ki aynı hususu Paros'ta A lâhidinin kısa tarafında²⁷ yahut daha vâzih olarak D lâhdinin uzun tarafında görmek

²³ Loewy, *adı geçen makale*, s. 177.

²⁴ Loewy, *adı geçen makale*, s. 178.

²⁵ L. v. Sybel, *Katalog der Skulpturen zu Athen*, (Marburg 1881), s. 105, no. 572. Katalogta bu parça mezar isteli olarak gösterilmiştir.

²⁶ G. Jacopi, *Clara Rhodos V*, 2 (1932), s. 15/6, no. 28, res. 6.

²⁷ Loewy, *adı geçen makale*, s. 180. Enst. foto. 78.

mümkündür²⁸. Bundan başka bu sonuncu lâhitte yatan kadın tipi, bacakları arasındaki kumaş kıvrımlarına varıncıya kadar, Rodos kabartmasında tekrarlanmış bulunmakta ve bu husus, zannımıza göre, bu parçanın Paros'tan buraya getirilmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

4. İSTANBUL LÂHİTLER GRUPUNA UMUMÎ BİR BAKIŞ

Münferit kabartmalar ile süslü lâhitleri İstanbul'da ve Paros'ta iki grup halinde tesbit ettikten sonra bu gruplar arasında bir mukayese yapılabilir ve bundan bazı neticeler çıkarabiliriz.

Tersane lâhdi Haliç kıyılarında, Tersane'den Sütlüce'ye kadar uzanan nekropollerden birinde bulunmuştur (bk. s. 402, not 11). Gerek Çemberlitaş, gerek Bayezid lâhitleri, onlarla birlikte bulunmuş olan mezar istelleri ve keramiklerin gösterdiği gibi, erken hellenistik devirden itibaren devamlı olarak kullanılmış olan ve bir hayli geniş oldukları anlaşılan nekropollerde duruyorlardı. Bu nekropoller Byzantion'dan Trakya'ya giden anayolların, bilhassa Via Egnatia'nın sağında ve solunda yer almakta idiler²⁹. Binaenlaleyh bu nekropollerdeki tezyinatsız, semerdam şeklinde kapaklı lâhitlerin hellenistik devire kadar çıkmış olmaları gerekir ki bu husus Çem-

²⁸ Loewy, *adı geçen makale*, s. 182, lev. IX, 2=Enst. foto. 76.

²⁹ Klâsik ve hellenistik devirlerde Byzantion şehrinin bugünkü Topkapı Sarayı tarafından işgal olunan bir akropol ve onun etrafındaki mahdud sahalardan ibaret olduğu, etrafının 27 kule ile mücehhez bir surla çevrildiği anlaşılıyor ki bu surun seyrini aşağı yukarı takip etmek mümkün oluyor (R. Janin, *Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique* [Paris 1950], s. 17. v. d.): Janin'e göre sur Yalıköşkü kapısından eski Babıâli civarına geliyor, Zeynep Sultan camii'nin arkasından Ayasofya meydanına çıkıyor, oradan Gülhane'ye iniyor, oradan da denizi takiben Yalıköşkü kapısında sona eriyordu. Her ne kadar Al. van Millingen (*Byzantine Constantinople. The Walls of the City*, [London 1899], s. 8) Septimius Severus zamanından önce iki sur kabul ediyor ise de bu ikinci surun seyrini tesbit etmek mümkün olmuyor. Septimius Severus zamanında, 196 senesi tahribinden sonra, şehrin yeni baştan imar edildiği ve batıya doğru genişletildiği bir vâkiadır. Batı surlarının Çemberlitaş'ın bulunduğu Konstantin Forum'una kadar uzandığı, bu kısımda Roma'ya isal eden bir kapının yer aldığı, yani Via Egnatia'nın buradan başladığı, bu yolun sağında ve solunda bir takım mezarlıklar bulunduğu anlaşılıyor ki Çemberlitaş mezarlığı ve Bayezid civarındaki nekropoller bu arada gösterilebilir (bk. Janin, *adı geçen eser*, s. 24/5 ve lev. No. 11). Çemberlitaş nekropolüne dair E. Mamboury'nin *La République'deki* (20. VI. 1948) makalesinden başka bk. E. Dalleggio D'Alessio, *Echos d'Orient* XXIX, 1930, s. 339 v. dd

berlitaş'ta bulunan İatrokles'in lâhdi (No. IV) tarafından teyid olunmaktadır³⁰. Bundan başka İstanbul civarında ve Bithynia'da yüksek kaideler üzerinde duran bir takım lâhitlere rastlanmaktadır ki bunlar gerek kapaklarının şekli, gerek kapak ile tekne arasındaki nisbetler bakımından İstanbul lâhitlerine benzemekte, fakat ihtiva ettikleri kitabelerden dolayı (eğer bu kitabeler sonradan yazılmamış ise) Roma imparatorluk devrine ait bulunmaktadır³¹. İleride, daha esaslı ve daha metodik yapılmalarını temenni ettiğimiz nekropol araştırmalarının, şimdiye kadar pek az bilinen hellenistik devir lâhitleri hususunda bizleri aydınlatacağı ümit olunabilir.

Her ne hal ise, ilk şekillerinde tezyinatsız ve kitabesiz oldukları anlaşılan bu lâhitler, aşağıda göreceğimiz gibi, M. s. 3. yüzyılda, kollektif ve bir çok hallerde aile mezarı olarak kullanılmış, yani bunların içine bir çok ölü defnedilmiş, bununla da ilgili olarak bu lâhitlerin dış sathları kollektif sathlar telâkki edilerek buraya çukurlatılmış dikdörtgen sahalar içinde kabartmalar ve kitabeler vazedilmiştir. Tabiidir ki bu kabartmaların motifleri mezar istellerinden alınmıştır. İşte bu suretle bir yahut bütün cepheleri yeknasak bir kompozisyon halinde kabartmalarla süslü lâhitlerin aksine olarak lâhit şeklini nazarı itibare almıyan ve başlı başına mevcudiyetlerini yaşayan kabartmalarla süslü lâhitler meydana gelmiştir.

Kitabelerde umumiyetle $\sigma\rho\rho\varsigma$ = soros (IV de $\acute{\epsilon}\nu\tau\alpha\phi\acute{\eta}$ = entaphe) olarak gösterilen lâhitler Marmara adası mermerinden yapılmışlardır. 14-15 sm. kalınlığında olan cidarları muntazam işlenmiş teknelerin üzerine semerdam şeklinde ve akroterli kapaklar oturmaktadır. Gerek teknenin, gerek kapagın dışı murç ile kabaca yontulmuştur. Lâhit XII nin cephesi ayrıca tarakla düzeltilmiştir. Bazı Paros lâhitlerinde olduğu gibi lâhit kapaklarının üzerinde kiremitler kabartma olarak gösterilmemiştir. Keza gerek tekneler, gerek kapaklar üzerinde silmelere, kapak alınlıkları ve akroterler üzerinde tezyinata rastlanmamaktadır. Lâhitlerin uzunluğu, elde mevcut parçalara göre,

³⁰ Hellenistik devre ait bazı mezar istellerinin Romalılar zamanında, altlarına yeni kitabeler yazılmak suretile, ikinci defa kullanıldığını N. Fıratlı tesbit etmiş bulunmaktadır.

³¹ Meselâ bk. F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, s. 77, no. 63, s. 82/3, no. 78 ve lev. 4.-Anadolu'da hellenistik devirden itibaren tezyinatsız, fakat büyük, hattâ âbidevî lâhitlere karşı bir temayül mevcut olduğunu Rodenwaldt kaydetmektedir (*Römische Mitteilungen* LVIII, 1943, s. 11, 13, 21/22).

2 m. ile 2,60 m., derinliği 0,80 ile 1,25, yüksekliği 0,67 ile 1,25 m. arasında değişmekte, kapaklar ekser hallerde tekneye nazaran 8-10 sm. hem daha uzun, hem de daha geniş olup bunların âzami yüksekliği 0,22 m. den 0,65 m. ye kadar çıkmaktadır. Kapakların alt tarafları oyulmuştur. Yalnız gayet yassı olan XII nin kapağının altı düzdür. Halen bilinen bu çeşit lâhitlerin en büyüğü V no. lı lâhit olup kitabesine göre Dion'un oğlu Alexandros, kızı Alexandria ve torunu Alexandros için yapılmış bir aile lâhididir. En küçük kapak ise XV numaralı olup eb'adı bakımından ya küçük bir çocuk lâhdine, yahut ta bir ostotheke'a aitti.

Bu lâhitlerin bazılarında ne kabartma, ne de kitabe vardır. Çemberlitaş'taki kanalizasyon ameliyesini yakından takip etmiş, ayrıca 1929/30 senelerinde Danimarkalı Dr. Vett ile birlikte Çemberlitaş'ın kaidesinde araştırmalarda bulunmuş olan E. Mamboury buradaki nekropolde bu şekilde sade lâhitlerin mevcudiyetini kaydetmiştir ³².

Bu makalede gözden geçirdiğimiz lâhitlerde ise bazan sadece kitabe (III, IV, XIII, XIV), bazan da kabartmalar ve bunlarla ilgili kitabeler vardır. Yalnız VI da kitabe mevcut değildir; fakat bu lâhdin cephesine bir "tabula ansata" hâkkedilmiş, içine ise her nasılsa yazı yazılmamıştır. Kabartmalar, yukarıda söylediğimiz gibi, kare, dikdörtgen yahut üzerleri kavisli muhtelif derinlikte çukur sahalar içinde olup lâhit şekline tabi olmıyan, bu bakımdan çeşitli tasvirler olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul lâhitlerinde kabartmalar sadece bir uzun cephe üzerine işlenmiştir. Halbuki Paros'ta bazan kısa tarafların da kabartma sahası olarak kullanıldığı görülüyor ³³.

İstanbul lâhitlerinde bazan tek (VII, VIII, X, XI), bazan iki (V, IX, XII), bazan dört (I) ve bazan beş kabartma (II) yan yana ve biribirinden mümkün mertebe uzak olarak sıralanmıştır. Yalnız II de ufkî olarak dizilmiş dört kabartmanın altına alçak kabartma olarak işlenmiş biri büyük, diğeri küçük iki yelkenli gemi hâkkedilmiştir. Paros lâhitlerinde ise yan yana ve bazan da üst üste bir hayli kabartma vardır ki bunun Paros nekropolünde ikinci defa kullanılmaya elverişli fazla lâhit bulunmamasından ileri geldiği tahmin

³² *La République* 20. VI. 1948.

³³ Enst. foto. no. 78.

olunabilir. Bu bakımdan Tekirdağ lâhdi (XIV) Paros lâhitlerine yaklaşmaktadır. Paros'ta bazı kabartmalar mezar istellerinde görülen yan payeler ve bunların taşıdıkları üçgen yahut kavisli alınlıklardan müteşekkil arşitektonik bir çerçeve içine alınmış bulunmaktadır. İstanbul lâhitlerinde ise bu kabil çerçevelere rastlanmamakta, yalnız II de cenaze ziyafeti sahnesi kulplu bir tabula içine alınmış bulunmaktadır. Mezar istellerinden alınmış olduklarına müteaddit defalar işaret ettiğimiz kabartma motifleri oldukça mahduttur. En çok "cenaze ziyafeti" motifi kullanılmıştır (I, II, V, VIII, IX, X, XI, XVI). Kline üzerine uzanmış olan erkek sağ elinde tuttuğu çelengi karşısında şandalyada oturan bir kadına uzatmaktadır ki lâhitlerden başka İstanbul ve yöresinde bulunan bir çok mezar istelinde görülen bu motifi³⁴ tipik bir "İstanbul motifi" olarak kabul etmek lâzımdır. Bitmemiş olan V in ziyafet sahnesinde kline üzerinde iki figür yatmakta, bunlar ellerinde tuttıkları bir nesneyi yukarıya doğru kaldırmaktadır. IX de yatan figürün kolu aşağıya sarkmaktadır. XVI da ise yatan figürün sağ kolu yatağın önünde ayakta duran bir erkeğin omuzuna vazedilmiştir³⁵. Bundan sonra himation'a bürünmüş olarak ayakta duran tek erkek (I, iki defa, II, IX, XII iki defa, XVI), başını da örten manto taşıyan ayakta duran tek kadın (I, XVI), iki erkek (II bir tanesi çocuk, VII), süvari (II, XVI)³⁶, kıymetli eşyalarının önünde oturan kadın (V), yelkenli gemiler (II)³⁷, avuç içleri dışa müteveccih çift el (II, VIII, XI)³⁸ motifleri gelmektedir. Bütün bu figürlü sahnelerde, köşelere bir yahut iki

³⁴ Meselâ Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, no. 994-999, 1000-1007. Arif Müfid Mansel, *Archäologischer Anzeiger* 1933, s. 129 v. d., no. 33, 35, 37, 39. Bayezid nekropollerindeki mezar istellerinde de, bana N. Fıratlı'nın bildirdiği gibi, cenaze ziyafeti motifi başta gelmektedir.

³⁵ Aynı motif çıktığı yer bilinmeyen bir mezar istelinde de tekrarlanmaktadır: Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, no. 991. Buna çok yaklaşan bir sahne için bk. Arif Müfid Mansel, *Archäologischer Anzeiger* 1933, s. 129/30, res. 14.

³⁶ Bilhassa Trakya'da çok rastlanan süvari motifi için bk. Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, s. 175 v. dd. 244 v. dd.

³⁷ Yukarıda not 12 ye bk.

³⁸ Lâhit II de eller kabartma tasvirin hemen üzerindedir; halbuki VIII ve XI da esas kabartmanın üst köşesinin yanında başlı başına bir çukur sahanın içinde bulunmaktadır. Apotropaik mahiyette olduğu anlaşılan bu motif mezar istellerinde de görülmektedir: Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, no. 972, 1067, 1075, 1149. Bu husustaki bibliyografya için: Mendel, *adı geçen eser* III, 198 v. d. Şu esere bk. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, no. 95, lev. 37.

küçük hizmetçi ilâve edilmiştir. İstanbul lâhitlerinin kabartmaları, muhtelif zamanlarda yapılmış olmakla beraber, devir üslûbunun damgasını taşımakta, bunlar âdi taşçı ustalarının elinden çıkmış olduklarından klişe haline gelmiş bazı motifleri bozuk nisbetler ve cansız ve şematik elbise kıvrımları ile mütemediyen tekrarlamaktadırlar.

VI no. 11 lâhit müstesna olmak üzere diğerlerinin hepsinde bir yahut müteaddit kitabeler vardır. Yalnız kitabe ihtiva eden dört lâhitten ³⁹ III, IV ve XII de yazı kulplu bir levha ⁴⁰, XIII de sadece çukurlatılmış bir saha içinde bulunmaktadır. Figürlü kabartmalar ihtiva eden lâhitlerde ise kitabeler bazan kabartmaların üstünde, bazan altında ve yahut yanında yer almakta, bazan da kulplu bir tabula'nın içine oturtulmaktadır. Bu son tipe bir misal olarak Alexandros lâhdi (V) gösterilebilir. XI de yedi satırlık uzun bir kitabe lâhdin hemen hemen bütün cephesini kaplamakta, fakat aynı zamanda kitabenin ortasına bir kabartma (cenaze ziyafeti) oturtulmuş bulunmaktadır. Hellenistik olan IV, no. 11 lâhdin kitabesi hususî bir üslûba sahiptir. Roma devrine ait kitabelerin de, kabartmalar gibi, itinasız bir surette, hattâ bazan okuma yazması olmıyan taşçılar tarafından yazılmış olduğu görülüyor. Yalnız bu hususta XI in kitabesi bir istisna teşkil etmekte, bu yazı oldukça iri harfler kullanmak suretile ve itinalı olarak yazılmış bulunmaktadır. V in kitabesini de nisbeten iyi yazılmış kitabeler serisine koyabiliriz. Aynı lâhit üzerinde, çeşitli kabartmalarla ilgili yazıların üslûp ve harf şekilleri bakımından değişiklikler göstermesi bunların lâhit cepheslerine aynı zamanda değil, muhtelif devirlerde ve muhtelif taşçılar tarafından yazılmış olduğunu, kabartmalarda görülen üslûp farklarından daha veciz bir surette, açığa vurmaktadır. Bu hususta Tersane lâhdi (I) tipik bir misal olarak gösterilebilir. Meselâ soldan itibaren 1. kabartmanın kitabesi ile 2. kabartmanın kitabesi arasında bâriz bir üslûp farkı olduğu gibi 3. kitabede kullanılan omega şekli 4. kitabede kullanılan aynı harf şeklinden bir hayli değişikdir. Keza II de ilk iki kitabede sigma için Σ şekli kullanıldığı halde 3. kitabede C şekli tercih edilmiştir. Diğer taraftan Tersane lâhdinde Damas

³⁹ Sütlüce'de bulunmuş olan lâhdi de (bk. not 11) bu seriye sokabiliriz.

⁴⁰ Sadece bir "tabula" ihtiva eden lâhitlerin Anadolu için tipik olduğuna dair: Rodenwaldt, *Römische Mitteilungen* LVIII, 1943, s. 11.

ile onun kardeşi olduğu anlaşılan Rufus'un ölüm seneleri için başka başka eponym memur adları gösterilmiş olması bunların muhtelif tarihlerde ölmüş, dolayısıyla kabartmaların muhtelif zamanlarda yapılmış olduğuna işaret etse gerektir.

Kitabelerin muhtevası, bunlarda geçen şahıs adları ve diğer hususlar hakkında, bütün kitabeler neşrolunmadan önce, umumî mülâhazalar yürütmek doğru olmasa gerektir. Yalnız şimdilik şunu söyleyebiliriz ki bu kitabeler kabartmalardaki figürlerin ad yahut adlarını, baba ve bazan da büyük baba adını, kaç yaşında öldüklerini bazan II de olduğu gibi, ay ve gününü de zikretmek suretile, bildirmektedir. Bazan daha hayatta olan insanlar için işlenmiş olan kabartmaların yanına bir ζῶν yahut ζῆ kelimesi katılmıştır ki bu suretle yaşayan bir insana lâhit üzerindeki tasvirinden gelebilecek şeametin mümkün mertebe giderileceğine inanılmıştır. Kitabeler bize aynı lâhit cephesinde tasvir olunan şahısların birbirile olan akrabalıkları hakkında da bilgi vermektedirler. Nitekim, Tersane lâhdinde (I) soldan ilk iki kabartma ile son iki kabartmanın kardeşlere ait olduğunu söylemiştik; yalnız bu kardeşler grupunun arasında ne gibi bir bağ bulunduğunu tesbit edemiyoruz. Bazan bir lâhdin tek bir aileye ait olduğunu görüyoruz. V no. 11 Alexandros lâhdi bu seriye girdiği gibi XI no. efradı Aurelius ve Aurelia önadlarını (*praenomen*) taşıyan bir aileye ait olup burada lâhdin münhasıran kitabede zikrolunan şahıslar ve bunların çocukları için kullanılacağı, lâhde tecavüzde bulunup içine yabancı bir ceset vazedeceklerin ceza olarak şehir kasasına (τῆ πόλει) 2500 denar ödeyecekleri bildirilmektedir⁴¹. Lâhitlerde yatan şahısların meslekleri hakkında kitabeler ekser hallerde bilgi vermemektedir; yalnız IV de İatrokles'in Milâs'lı bir hâkim olduğu tasrih edilmiştir. Bazan şahısların mensup oldukları phyle'ler yahut hekatostys'ler zikredilmiştir: nitekim I de Damas'ın Bathonea, II de Peison'un Kratineia, Rufus'un Philoktoorea phyle'sinden olduğunu öğreniyoruz.

Bazı lâhitler, zamanımıza kadar açılmamış olarak geldiklerinden bunların muhteviyatı hakkında bir fikir edinmek mümkün oluyor.

⁴¹ Aynı formülü Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve bu arada Antalya civarında Perge'de tarafımdan keşfedilmiş lâhitlerin kitabelerinde de bulmak mümkündür. Cezalar ve bunlarla ilgili meseleler için bk. A. M. Mansel - A. Akarca, *Perge'de Kazılar ve Araştırmalar* (Ankara 1950), s. 32 v. d. Mezar istellerinde bu şekilde ceza tesbiti daha nadirdir. Bu hususta bk. Mendel, *Catalogue des Sculptures* III, no. 954.

Bunlar kollektif yahut aile lâhitleri olduğuna göre içerlerinde birçok iskelet bulunması beklenebilirdi. Yalnız şu hususu göz önünde bulundurmak lâzımdır ki bu lâhitlerden bazıları Bizanslılar zamanında da kullanılmış, eski cesetlerin üzerine taş ayaklara istinat eden yassı kapak taşları vazedilmek suretile yeni yer sağlanmış ve buraya bir hayli ceset koymak imkânı elde edilmiştir. İçinde 14 iskelet ve XI. yüzyıla ait bir Bizans sikkesi ihtiva eden VI no. 11 lâhid bu hususu açıkça göstermektedir. V in içinde altta üç ölünün kemikleri bulunmuş, bunların üzerine oturtulmuş kapak taşının üzerine ise otuz kadar iskelet bulunduğu tesbit edilmiştir. Keza XI de bir mermer plâka ile birbirinden ayrılmış sekiz iskelete rastlanmıştır.- Mezar eşyası olarak pek az eser elde edilmiştir. N. Fıratlı tarafından tarif edilecek olan bu eserler arasında uzun boyunlu, basık yahut yüksek konik gövdeli şişeler, bazılarının üzeri kabartmalarla süslü toprak kandiller, V de bulunan bir altın küpe ile ince bir çocuk yüzüğü zikrolunabilir.

İstanbul grubu lâhitlerinin bugünkü şekilleriyle tarihlendirilmesi için V de bulunmuş olan iki bakır sikke bize yardım etmektedir. Bunlardan bir tanesi Alexander Severus'a (222-235) aittir; diğeri ise Kalkhedon'da basılmış bir Gordianus III (237-243) sikkesidir. Bundan başka X da bütün aile efradının *praenomen*=önad olarak Aurelius ve Aurelia isimlerini kullanması bu lâhidin Karakalla lâkabı ile anılan imparator Markus Aurelius Antoninus (211-217) tarafından 212 yılında neşrolunan "Constitutio Antoniniana" dan az bir müddet sonra yapılmış olduğuna işaret etmektedir⁴². Halen elde mevcut deliller bu lâhitlerin bugünkü şekilleriyle M.s. 3 yüzyılın ilk yarısına ait olduğunu gösteriyorsa da bunlardan bazılarının aynı yüzyılın son yarısında yapılmış olduğunu, bazılarının ise 2. yüzyıla kadar çıktığını zannımıza göre, kabul etmek doğru bir hareket olur.

İstanbul lâhitler grubunun Paros grubu ile ne gibi bir münasebeti olduğu meselesine gelince her iki grup arasında bazı mütekaabil tesirler mevcut olabileceğini inkâr etmemekle beraber gerek İstanbul'da, gerek Paros'ta birbirine benzeyen şartların birbirine mümasil eserler meydana getirdiğini kabule mütemayil bulunuyoruz.

⁴² Tarihleme için önemli olan bu önadlara dair bk. A. M. Mansel—A. Akarca, *adı geçen eser*, s. 31 ve not. 3

Nitekim her iki yerde de uzun müddet kullanılmış nekropoller bulunması, bu nekropollerde hellenistik devirden itibaren tezyinatsız yahut sadece kitabeli lâhitler ve bunların yanında bir hayli mezar istelinin durmuş olması, Roma imparatorluğunun geç bir devrinde, daha önceleri açılmış ve soyulmuş oldukları anlaşılan bu lâhitlerin yeniden kollektif lâhitler olarak kullanılmasına ve bundan dolayı bunların cephelerinin mezar istelleri tarzında kabartmalarla kaplanmasına yolaçmıştır. Esasen 3. ve 4. yüzyıllarda imparatorluğun hemen her yerinde, mezar anıtları da dahil olmak üzere, eski eserlerin söküldüğü ve bunların malzemesinden başka işlerde faydalandığı umumî bir âdet halini almıştı. Paros'ta bu halin en bâriz bir misali olarak Paros için millî bir değer taşıyan "Arkhiokhos anıtı"nın tahrip edilerek kitabeli taşları üzerine lâhitlerde görülen mezar istelleri motiflerinin hâkkedilmesi gösterilebilir ⁴³.

Sayıları günden güne artmakta olan bu seri lâhitlerin Byzantion'un Septimius Severus zamanında, 196 yılında uğradığı tahrip felâketinden az sonra başlıyan kalkınma devrindeki ictimâî ve dinî hayatını, aynı zamanda halk sanatını aydınlatabilecek mahiyette eserler olduğu hakkında bir fikir verebilseniz kendimizi bahtiyar addederiz.

⁴³ Bk. Hiller v. Gaertringen, *Athenische Mitteilungen* XXV, 1900, s. 4 v. d., lev. I.

